

DOI 10.5281/zenodo.20608456

PROFESSIONAL STANDART JORIY QILISH SHAROITIDA MAKTABGACHA TA'LIM PEDAGOGI KASBIY KOMPETENSIYALARINING MAZMUNI VA TUZILMASINING TAHLILI

Xolmuxamedov Murodullo Maxmudovich

Kasbiy ta'limni rivojlantirish instituti

“Innovatsion ta'lim texnologiyalari” kafedrası professori

mxolmuxamedov@mail.ru

Yusufova Shahzoda Behzod qizi

yusufovashahzoda@gmail.com

Kasbiy ta'limni rivojlantirish instituti

tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20608456>

Annotatsiya: Mazkur maqolada modeli, kasbiy rivojlanish. maktabgacha ta'lim pedagogining kasbiy standartining mazmuniy hamda tarkibiy tahlili, maktabgacha ta'lim pedagogining kasbiy kompetensiyalarining nazariy jihatları, uning zamonaviy ta'lim mazmunidagi o'rni hamda pedagoglar kasbiy kompetentligini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim kasbiy kompetensiyalarning tarkibiy komponentlari yoritilgan, maktabgacha ta'lim pedagogining kasbiy kompetensiyasiga integrativ ta'rif keltirilgan, pedagog kasbiy kompetentligining qadriyatli yo'naltirilganlik modelining asoslovi va pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlashdagi roli ochib beriladi.

Kalit so'zlar: kasbiy ta'lim, maktabgacha ta'lim pedagogi, kasbiy standart, kasbiy kompetensiyalar, kasbiy kompetensiyalarning tarkibiy komponentlari, kasbiy kompetentlik

Анализ содержания и структуры профессиональных компетенций педагога дошкольного образования в условиях внедрения профессионального стандарта

Аннотация: В данной статье проводится содержательный и структурный анализ профессионального стандарта педагога дошкольного образования, рассматриваются теоретические аспекты профессиональных компетенций педагога дошкольного образования, их место в современном образовательном содержании, а также значение в развитии профессиональной компетентности педагогов. Кроме того, раскрываются структурные компоненты профессиональных компетенций педагога дошкольного образования,

предлагается интегративное определение профессиональной компетенции педагога дошкольного образования, обосновывается ценностно-ориентированная модель профессиональной компетентности педагога и освещается её роль в обеспечении непрерывного профессионального развития педагогических кадров.

Ключевые слова: профессиональное образование, педагог дошкольного образования, профессиональный стандарт, профессиональные компетенции, структурные компоненты профессиональных компетенций, модель профессиональной компетентности, профессиональное развитие.

Analysis of the content and structure of professional competencies of preschool educators under the conditions of professional standard implementation

Abstract: *This article provides a content-based and structural analysis of*

the professional standard for preschool educators and examines the theoretical aspects of preschool educators' professional competencies, their place within contemporary educational content, and their significance for the development of teachers' professional competence. In addition, the structural components of professional competencies in preschool education are elucidated, an integrative definition of preschool educators' professional competence is proposed, and the rationale for a value-oriented model of teacher professional competence and its role in ensuring teachers' continuous professional development are discussed.

Keywords: vocational education, preschool educator, professional standard, professional competencies, structural components of professional competencies, model of professional competence, professional development.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun[1] va Prezidentning 2024-yil 30-sentyabrdagi PF-152-son Farmonlari[2] asosida kechayotgan tub modernizatsiya jarayoni tizim pedagogining kasbiy kompetensiyalari mazmuni va tuzilmasini ilmiy jihatdan qayta anglash muammosini dolzarb qildi. Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-iyuldagi 423-son qarori bilan Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogining kasbiy standarti (bundan keyin – Kasbiy standart)[3] tasdiqlanishi tizim pedagogining kasbiy faoliyati kompetensiyaviy

model asosida qurilishi lozimligini anglatdi.

Ushbu kasbiy standart tizim pedagogining shaxsiy fazilatlari, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan minimal talablarni belgilab (1-band), kasbiy standartning umumiy tamoyillarini, uni maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatida qo'llash tartibini va ko'rsatkichlar bo'yicha talab qilinadigan bilim va ko'nikmalarni aniqlaydi. YUNISEF va xalqaro ekspertlar ishtirokida ishlab chiqilgan ushbu me'yoriy hujjat aslida pedagogning kompetensiyalar maqsadli modelini belgilab, ularning mazmuni, tuzilmasi va shakllantirish mexanizmlarini oldindan belgilab beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi – Kasbiy

standartni joriy qilish sharoitida maktabgacha ta'lim pedagogining kasbiy kompetentligining mazmuni va tuzilmasini chuqur ilmiy tahlil qilish, mehnat funksiyalari va mehnat harakatlari bilan kompetensiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash, ularning iyerarxik tashkillanishining mualliflik modelini asoslashdan iborat.

1. PEDAGOGIKA FANIDA

“KASBIY KOMPETENSIYA”

TUSHUNCHASINING MOHIYATI

1.1. Kasbiy kompetensiya tushunchaning genezisi va evolyutsiyasi

“Kompetensiya” (lotincha «competentia» – muvofiqlik, moslik) tushunchasi murakkab ilmiy anglash yo'lini bosib o'tdi. Tilshunoslikda N. Xomskiy (1965) “kompetensiya – performatsiya” dixotomiyasini kiritib, kompetensiyani til tizimining ichki bilimi, performatsiyani esa uning amaliy qo'llanilishi deb belgiladi.[8] Ushbu konstruksiyaning pedagogika faniga ko'chirilishi 1970-yillarda sodir bo'ldi, bunda D. Maklelland intellekt emas, balki kompetensiyalarni – faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlovchi real xulq-atvor xususiyatlarini baholashni taklif qildi.[15]

Kasbiy kompetensiyani pedagogik muammo sifatida tadqiq qilishga I.A. Zimnyaya, A.V. Xutorskoy, V.I. Baydenko muhim hissa qo'shdilar. I.A. Zimnyaya kompetensiyani “muayyan ichki, potensial, yashirin psixologik yangi shakllanmalar (bilimlar, tasavvurlar, harakat dasturlari, qadriyatlar va munosabatlar tizimi) bo'lib, ular keyinchalik insonning kompetentligida namoyon bo'ladi” deb ta'riflaydi.[9] A.V. Xutorskoy “kompetensiya”ni (ajratilgan,

oldindan belgilangan ijtimoiy talab) va “kompetentlik”ni (o'quvchining faoliyat tajribasi bilan shartlangan shaxsiy sifatлари yig'indisi) farqlaydi.[10] V.A. Bolotov va V.V. Serikov kompetentlikni bilim, ko'nikma va ma'lumotlilikning “shaxsiy o'zini o'zi ro'yobga chiqarishga ko'maklashuvchi” mavjudlik usuli deb talqin qiladilar.[12]

Maktabgacha ta'lim kontekstida pedagogning kasbiy kompetensiyasi o'ziga xos mazmunga ega bo'ladi. A.A. Mayer pedagogning kasbiy kompetentlik modeli ta'lim jarayoni tuzilmasi, faoliyat subyekti sifatida o'zi haqidagi bilimlarni, kasbiy faoliyat usullarini qo'llash tajribasini va ijodiy komponentni o'z ichiga olishi kerakligini ko'rsatadi.[13] A.S. Belkin va V.V. Nesterov kompetensiyani “ta'lim makonida samarali faoliyat uchun zarur shart-sharoitlar yaratuvchi kasbiy vakolatlar, funksiyalar majmui” deb belgilaydilar.[14]

N. Muslimov “kompetentlik” tushunchasini o'quvchining shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega kasbiy faoliyatni amalga oshirilishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni mehnat faoliyatida qo'llay olishi deb talqin qilib, kompetentlik quyidagi ikki ko'rinishda: o'quvchilarning shaxsiy sifatлари ko'lami hamda kasbga qo'yilgan tayanch talablar sifatida namoyon bo'ladi deb ta'riflagan.[5]

1.2. MTT pedagogining kasbiy kompetensiyasi: integrativ ta'rif

O'tkazilgan tahlil asosida quyidagi ishchi ta'rif taklif etiladi: maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogining kasbiy kompetensiyasi – bu kasbiy bilimlar, amaliy

ko'nikmalar, kasbiy mahorat va qadriyatli-motivatsion yo'naltirilganlikning tizimli birligini ifodalovchi integrativ shaxsiy-kasbiy sifat bo'lib, u tizim pedagogining rivojlantiruvchi ta'lim-tarbiya muhitini tashkil etish, ta'lim-tarbiya jarayonini modellashtirish va rejalashtirish hamda uni amalga oshirish, bolalarning rivojlanishini monitoring qilish, oila, mahalla va jamiyat bilan hamkorlik qilish, shuningdek, kasbiy standart talablariga muvofiq o'zini o'zi uzluksiz kasbiy rivojlantirish bo'yicha mehnat funksiyalarini samarali amalga oshirish qobiliyati va kasbiy tayyorgarligini ta'minlaydi.

Ushbu ta'rif bir nechta prinsipial pozitsiyalarni aks ettiradi: birinchidan, kompetensiyaning tarkibiy elementlar yig'indisiga qaytarilmaydigan integrativ xarakteri;

ikkinchidan, aniq mehnat funksiyalariga bog'langan faoliyatga yo'naltirilganligi;

uchinchidan, me'yoriy shartlanganligi – maqsadli mo'ljal sifatida Kasbiy standartga muvofiqligi;

to'rtinchidan, dinamik xarakteri – rivojlanish va transformatsiya qobiliyati.

2. KASBIY KOMPETENSIYALARNING TARKIBIY KOMPONENTLARI:

KENGAYTIRILGAN KSA+V MODEL

2.1. Klassik KSA modeli va uning cheklovlari

An'anaviy KSA (Knowledge – Skills – Attitudes) modeli **kompetensiyani** uchta komponentga tuzilmashtiradi: kognitiv (bilimlar), operatsional (ko'nikma va malakalar [MAHORAT]) va affektiv (munosabatlar). Blum (1956), Makklelland (1973) tomonidan inson resurslarini boshqarishda paydo bo'lgan

ushbu model pedagogika fani va amaliyotida keng qo'llaniladi. Biroq pedagogik kasbga nisbatan qo'llanilganda u bir qator cheklovlarni namoyon etadi:

- qadriyatli-motivatsion tashkil etuvchini yetarlicha aks ettirmaydi;

- metakognitiv jarayonlarni hisobga olmaydi;

- kompetensiyalarning kontekstual shartlanganligini e'tiborga olmaydi.

2.2. Kengaytirilgan KSA+V modeli: asoslash va mazmuni

Kasbiy standart tahlili asosida biz kengaytirilgan KSA+V (KNOWLEDGE – SKILLS – ATTITUDES + VALUES) modelini taklif etamiz, u o'zaro bog'liq to'rtta komponentni o'z ichiga oladi.

K komponenti – **bilimlar** (Knowledge). Kasbiy standart 3-bobida MTT pedagogining bilimlariga qo'yiladigan talablar belgilangan. Standartga ko'ra, **bilimlar tushunchasi** «pedagogning kasbiy faoliyati asosiga aylangan ilmiy ma'lumot» deb talqin qilinadi. Standart mazmunini tahlil qilish tizim pedagogi bilimlarining quyidagi klasterlarini ajratish imkonini beradi:

Psixologik-pedagogik bilimlar (maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish xususiyatlari va qonuniyatlari, bolalar umumiy psixologiyasi, erta yosh pedagogikasi);

Metodik-didaktik bilimlar (nutq rivojlantirish, matematik tasavvurlar, tasviriy faoliyat, jismoniy tarbiya, musiqiy rivojlantirish metodikalari);

Me'yoriy-huquqiy bilimlar (maktabgacha ta'lim davlat standartlari, maktabgacha ta'lim dasturlari hamda boshqa qonun va qonunosti

hujjatlari);

Inklyuziv ta'lim sohasidagi bilimlar (imkoniyati cheklanganlik kabi alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar bilan ishlash xususiyatlari);

SOG'LIQNI SAQLASH VA XAVFSIZ HAYOT SOHASIDAGI BILIMLAR

S komponenti – **ko'nikma** va malakalar [MAHORAT] (Skills). **standartda ko'nikmaga** “insonning muayyan mehnat funksiyalarini bajarishda qobiliyatini ifodalovchi, ta'lim jarayonida yoki shaxsiy rivojlanish orqali egallangan sifat (mahorat)” deb ta'rif berilgan, malaka esa “shaxsning kasbiy faoliyatning muayyan turini bajarishga tayyorgarligi yuzasidan bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llay bilishi” deb belgilangan. Standartning ilovasida **ko'nikmalar** quyidagi beshta asosiy ko'rsatkich bo'yicha tizimlashtirilgan:

1-rivojlantiruvchi ta'lim muhitini tashkil etish,

2-ta'lim-tarbiya jarayonini rejalashtirish va tashkil etish,

3-bolalarning rivojlanish jarayonini kuzatish,

4-oila va jamiyat bilan hamkorlik,

5-pedagogning shaxsiy rivojlanishi.

A komponenti – **munosabatlar** (Attitudes). Bu komponent pedagogning ta'lim jarayoni ishtirokchilariga nisbatan kasbiy pozitsiyasi, e'tiqodlari va munosabatlarini qamrab oladi. Standartning qator bandlarida shaxsiy fazilatlariga qo'yiladigan talablar belgilangan, jumladan, standartning 13-bandida shaxsiy rivojlanish – “o'z ehtiyojlariga muvofiq mustaqil ta'lim olish uchun zarur bo'lgan

ko'nikmaning mavjud bo'lishi”; 13-bandida tahliliy va tanqidiy fikrlash – “olingan ma'lumotlar asosida tizimli va mantiqiy izchil ketma-ketlikda tahlil qilish, baholash va turli vaziyatlar haqida o'z fikrini shakllantirish”; shuningdek, 15-bandida ijodkorlik, kommunikativlik va hissiy barqarorlik talablari belgilangan.

V komponenti – Qadriyatlar (Values). Klassik KSA modelini to'ldiruvchi ushbu komponent kasbiy kompetensiyaning aksiologik yadrosini aks ettiradi. Maktabgacha ta'lim kontekstida u quyidagilarni o'z ichiga oladi:

– bolalarning maktab yoshigacha bo'lgan davri rivojlanishning noyob davri sifatida tan olinishi;

– har bir bolaning shaxsi, uning hissiyotlari va ehtiyojlari hurmat qilinishi;

– insonparvarlik, inklyuzivlik va tenglik tamoyillarining saqlanishi;

– maktabgacha ta'lim pedagogigi kasbning ijtimoiy ahamiyatining chuqur anglanishi;

– ta'lim sifati va o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalash uchun **mas'uliyat** his qilinishi.

Ushbu komponent tizimni shakllantiruvchi hisoblanadi, chunki aynan **qadriyatli yo'naltirilganlik** bilim va ko'nikmalarni qo'llash yo'nalishini belgilaydi, pedagogning kasbiy identivligini (*identichnost*) shakllantiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, kasbiy kompetensiyaning barcha komponentlari o'zaro integratsiyalashgan holda faoliyat ko'rsatadi va ularning samaradorligi qadriyatli yo'naltirilganlik darajasi bilan belgilanadi. Ayniqsa, bola shaxsiga hurmat, inklyuzivlik,

insonparvarlik, kasbiy mas'uliyat va uzluksiz kasbiy rivojlanishga intilish kabi qadriyatlar pedagog kasbiy kompetentligining mazmuniy yadrosini tashkil etadi.

Shunday qilib, kasbiy standartni joriy etish sharoitida maktabgacha ta'lim pedagogining kasbiy kompetensiyalari mazmuni va tuzilmasini ilmiy asosda aniqlash pedagoglarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini

oshirish tizimini takomillashtirish, shuningdek, maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim nazariy-metodologik asosi bo'lib xizmat qiladi. Kelgusida mazkur model asosida kasbiy kompetensiyalarni baholash mezonlari hamda ularni rivojlantirishning amaliy texnologiyalarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-595-son, 16.12.2019-y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 30-sentyabrdagi PF-152-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-iyuldagi 423-son qarori "Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogining kasbiy standartini tasdiqlash to'g'risida".
4. Юлдашева С.А. "Касбий стандартлар асосида дуал таълим дастурларини ишлаб чиқиш бўйича методик тавсия". Тошкент-2024
5. Муслимов Н.А. **Касб таълими ўқитувчисининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси.** – Тошкент: Фан ва технология, 2007.
6. Олимов Қ.Т. **Касб таълими методикаси.** – Тошкент: IQTISOD-MOLIYA, 2013.
7. Холмухамедов М.М. **Таълим натижалари концепцияси асосида профессионал таълим мазмунини модернизация қилишнинг илмий-методик асослари.** – Тошкент, 2023.
8. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge, MA: MIT Press, 1965.
9. Зимняя И.А. **Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании.** – Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
10. Хуторской А.В. **Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование.** – 2003. – № 2. – С. 58–64.
11. Байденко В.И. **Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода).** – Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
12. Болотов В.А., Сериков В.В. **Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика.** – 2003. – № 10. – С. 8–14.
13. Майер А.А. **Профессиональная компетентность педагога дошкольного образования.** – Москва: Сфера, 2015.
14. Белкин А.С., Нестеров В.В. **Педагогическая компетентность: учебное пособие.** – Екатеринбург: Центр «Учебная книга», 2003.
15. McClelland D.C. Testing for Competence Rather Than for Intelligence // American Psychologist. – 1973. – Vol. 28. – No. 1. – P. 1–14.